

көшкеніндегі қозының күні бойғы жарық күнде өзінің кәдімгі қарапайым (естественным) жүрісімен жүріп өткен арақашықтықты бақылау нәтижесінде қалыптасқан. Бұл да басқа халықтық өлшем бірліктері сияқты халықтың нақты көшпелі өмірінің абстрактіленуі нәтижесінде пайда болып тілімізде тұрақтылыққа айналған” [10,214].

Біздің ойымызша, біріншіден - қозының жүру кездегі физиологиялық қабілетіне және жүрген жердегі географиялық аймақтардың (жазық жер, таулы жер т.б.) бірдей болмауына байланысты білдіретін арақашықтық шама, межелерде ауытқушылық болып отырады.

Екіншіден, тіл иесінің таным моделіндегі қозы атауының семантикасында басқа жануарларға қарағанда әлсіз, қуаты аз, әлі жас сияқты имплицитті семалар болғандықтан *қозы көш жер* фразеологизмі жақын ара қашықтықты білдіреді. Қозы атауының бойындағы кішкентай, әлсіз, аз сияқты имплицитті семалар этнос танымдында, басқа да нысандарда мол сақталған. Бұған дәлел ретінде тіліміздегі аз ғана өлшем межені білдіретін *қозы қайырым жер, қозы көген жер, қозы өрісіндей жер, қозы қарын май* сияқты тіл бірліктерін келтіруге болады.

Жалпы тілімізде “жақын жер”, “алыс емес жер” мағынасында қолданылатын бұл өлшемдік атау *бір көш жер, түйе көш жер, тай шаптырым жер, құнан шаптырым жер, ат шаптырым жер* деген сияқты фразеологизмдермен құрылымдық-мағыналық ассоциациялық байланыста тұрып, қазақтың дүниені қарапайым үлгіде тануы бойынша СА лыстырмалы түрде “онша алыс емес, жақын жер” аралығын білдіретін 5-6 шақырымдай арақашықтық білдірген деп тұжырымдауға болады.

Қорыта айтсақ, сөздік қорымыздың құнарлы бір қабатын құрайтын ежелгі арақашықтық өлшем мағынасын білдіретін сөздер мен тірке-

сімдер, метрологиялық лексиканың аса ауқымды қабатының бірі болып табылады. Олардың пайда болуы мен қалыптасуы – сол халықтың күнделікті тұрмыс-тіршілігіндегі мал шаруашылығымен, көшіп қонуымен түрлі нысандарды салыстыру, теңеу, ұқсату сияқты дүниенің қарабайыр бейнесін тану негізінде өмір қажеттілігінен туындаған. Сондықтан бұл өлшем, меже, шамалар өз заманының этномәдени келбетінен берері мол, өзіндік ұғымдық мазмұны бар этностың ойлау жүйесіндегі ұлттық дүниетанымдық ерекшеліктерін айқындайтын құнды тіл бірліктерінің бір қабаты.

1. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма // Вопросы языкознания М., 1994. –С.21-34.

2. Шведова Н.Ю. Теоретические результаты, полученные в работе над «Русским семантическим словарем» // ВЯ 1999, №1. с.3-16.

3. Иманалиева Р. Этнолингвистические вопросы изучения средств выражения пространственных представлений в казахском языке. Автореферат дисс...КФН. –Алматы, 1989. -24 с.

4. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. –Алматы: Наука, 1989. -282 с.

5. Жанпейсов Е.Н. Этнокультурная лексика казахского языка. –Алматы: Наука, 1989. -282 с.

6. Молчанова Л.А. Народная метрология. –Минск: Наука и техника, 1973. -83 с.

7. Романова Г.Я. Найменования мер длины в русском языке. –Москва: Наука, 1975. -175 с.

8. Аққошқаров Е. Қазақ арасына кең тараған байырғы өлшемдер // Қазақ тілі мен әдебиеті. 12. 2000. –63 б.

9. Мирзоев М. Старинные казахские меры // Огни Мангышлака, 27.08.1991.

10. Қайдаров Ә.Т. Тысяча метких образных выражений. –Астана: Білге, 2003. -368 с.

* * *

В этой статье рассматриваются вопросы древней национальной метрологии, которой обозначаются расстояния меры и их отражение в наивной картине мира.

* * *

In this article are discussed questions of ancient national metrology by which distances of a measure and their reflection in a naive picture of the world are designated.

Қ. Қыдырбаев

ТРАНСКРИПЦИЯ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ МӘТІНДЕРІНІҢ ТРАНСКРИПЦИЯЛАНУ ЖАЙЫ

Графика тілдегі дыбыстардың шын бейнесін дәл таныта бермейді. Қазіргі қазақ тілінде қолданылып жүрген и, у, ю әріптерінің әрқайсысы екі-үш, тіпті онан да көп дыбысты немесе дыбыстардың қосындысын бейнелейді. Мәселен,

бір ғана и әрпінің дыбыстық көрінісі мынадай болып келеді:

1) ый: мый, (жазылуы ми), қый (қи), ыйық (иық), таный (тани), қыйа (қия), қыйын (қиым), жый (жи), тыйын (тиын);

2) *йй*: кій (ки), тій (ти), йіне (ине), йііс (иіс), бекій (беки), ерій (ери), бійлік (билік), ійір (иір), тійін (тиін);

3) *үй*: мұхүйт (мұхит), бұлтүй (бұлти), бұртүй (бұрти), жорүй (жори), мұкүйат (мұқият), күрүй (күри), күпүйа (күпия);

4) *үй*: мурүйт (мурит), мүлгүй (мүлги), түксүй (түкси), үрпүй (үрпи), үсүй (үси), мөлүй (мөли), дүнүйе (дүние).

5) *и*: институт, университет, инициатива, физика, кино.

Қысқасы, дыбыс пен оның таңбасы сөздің жазылуы мен айтылуы үнемі бір-біріне сәйкес келе бермейді. Бұлардың арасындағы осы сәйкессіздікті барынша азайтып, дыбыстық тілді мүмкіндігінше дәл беру үшін лингвистикада арнайы жазу – транскрипция (лат. *transcriptie* – көшіру) қолданылады [1, 24-б].

Ғ.Қалиев «Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігінде» транскрипция терминін қазақ тіліне «дыбыстанба» деп аударып, оған: «(лат. *transcription* қайта жазу) тіл білімінде ғылыми мақсатта қолданылатын арнайы жазу. Дыбыстанба графикалық, орфографикалық нормаларға байланыссыз сөйлеудің ең нәзік реңктерін мүмкіндігінше дәл беруді көздейді», – деп анықтама берген. Оған мысал ретінде: күрүк (күрык), таңэртэң (танертең), жаңасқан (жаңа асқан) деген сөздерді келтіреді де, қолданылу мақсатына қарай фонетикалық, фонематикалық болып бөлінетінін айтып, екеуінің ара жігін ажыратып көрсетпейді [2, 98-б].

Е.М. Арынның редакторлығымен шыққан «Қазақ тілі энциклопедиясында»: «Транскрипция (лат. *transcription* – қайта көшіріп жазамын) – белгілі бір тілдегі дыбыстарды дәл бейнелеп көрсету үшін пайдаланылатын шартты таңба. Транскрипцияның негізгі қызметі – сөздің дыбыстық немесе фонемалық құрамын дәл көрсету. Бір фонема жазуда (графика) әр түрлі әріптермен таңбалануы мүмкін, ал транскрипцияда ол (фонема) бір ғана таңбамен белгіленеді. Транскрипцияның екі түрі бар: 1) фонематикалық (немесе фонологиялық) транскрипция, ол сөздердің дыбысталуындағы өзгерістерді ескермей, тек фонемаларды жазады. Дыбыс, сөз айтылуына жуықтап беріледі. Мысалы, *ору* [оруу], *күлу* [күлүү], *қи* [қый], *иек* [ийек], *шикі* [шійкі], *тістесші* [тістешші], *бүзу* [бүзүү]; 2) фонетикалық транскрипция, мұнда тілдегі сөздердің айтылуындағы дыбысталу ерекшеліктері дәлме-дәл көрсетіледі. Мысалы, *қазан қап* [қазанғап], *ортаң бел* [ортамбел], *сейсеңбі* [сейсембі], *сеңгіш* [сеңгіш], *отау* [уотау], *Аманкелді* [Амангелді]. Фонематикалық транскрип-

ция әрбір жеке тілдің фонемалық жүйесін айқындап белгілеу үшін жұмсалады да, фонетикалық транскрипция барлық тілдердегі немесе тілдердің тобындағы дыбыстық ерекшеліктерді түгел қамтып көрсету үшін жасалады.

Мына төмендегі келтірілген сөздерге тоқталатын болсақ, 1) қат, сат, жат, зат, мат; 2) кет, ет, жет; 3) сот, от, тот, шот, күт, тұт, жұт; 4) сөт, өт, сүт, күт, ондағы *т* фонемасы дауысты дыбыстардың ықпалымен әр түрлі реңкке ие болып тұр. Бірінші *т* езулік, жуан; екінші – езулік, жіңішке; үшінші – еріндік, жуан; төртінші – еріндік, жіңішке. Оның үстіне *о*, *ө* дыбыстарының алдынан *у*, ал *е*-нің алдынан *и* дыбысы айтылатыны да ескерілуі тиіс. Бұл ерекшелікті көрсету үшін фонетикалық транскрипцияда айрықша белгілер қолданылады. Мысалы, жуандық белгісі – *1*, жіңішкелік – *1'*, жуан еріндік – *1Ә*, еріндік жіңішкелік – *1' Ә*, *Ү* – ұяң, – қатаң, *:-* – созылыңқы, *<* – ашық, *//* – қысаң т.б. Сонда жоғарыдағы сөздер былай өрнектеледі: *к' ет'*, *ж' ет'*, *сӘотӘ*, *отӘ*, *шӘотӘ*, *қӘүтӘ*, *с' Әөт' Ә*, *с' Әүт' Ә*, *к' Әүт' Ә*. Асшы, басшы, ашса дегендерді *аш:-ы*, *баш:-ы*, *аш:-а* түрінде (*ш:-* – созылыңқы *ш*) жазу керек болады», – деп транскрипцияның екі түрін мысалдар арқылы түсіндіріп өтеді [3, 394-б].

С.Мырзабеков «Қазақ тілінің дыбыс жүйесі» атты кітабында: әдетте транскрипцияның екі түрі жиі пайдаланылады: фонетикалық және фонематикалық. Фонематикалық транскрипцияда бір фонеманың алуан түрлі аллофондары бірақ таңбамен беріледі де, фонетикалық транскрипцияда әртүрлі аллофондар да ескеріледі. Қысқасы, мұның алғашқысы дыбысты (сол арқылы сөзді) айтылуына жуықтатуды, екіншісі дәл беруді мақсат етеді.

Ат, ет, от, өт сөздеріндегі *т* фонемасы дауысты дыбыстардың ықпалымен әр түрлі реңкке ие болады. Бірінші *т* (ат дегенде) езулік, жуан; екінші – езулік, жіңішке; үшінші – еріндік, жуан; төртінші – еріндік, жіңішке. Оның үстіне *о*, *ө* дыбыстарының алдынан әнтек *у*, ал *е*-нің алдынан әнтек *й* дыбысы айтылатыны да ескерілуге тиіс. Бұл ерекшеліктерді көрсету үшін фонетикалық транскрипцияда айрықша белгілер қолданылады. Мәселен, *°* – еріндік; *'* – жіңішке; *∨* – ұяң; *^* – қатаң; *:* – созылыңқы; *<* – ашық; *>* – қысаң т.б. Сонда жоғарыдағы сөздер былай өрнектеледі: *ат*, *°ет'*, *°от°*, *°өт°*. Ашы, басшы, ашса дегендерді *аш:ы*, *баш:ы*, *аш:а* түрінде (*ш:-* – созылыңқы *ш*) жазу керек болады», – деп анықтама береді [4, 24-б].

Ал ғалым К.Аханов: «Транскрипцияның екі түрі бар: фонематикалық (немесе фонология-

лық) және фонетикалық транскрипция. Фонетикалық транскрипцияда фонемалардың барлық реңкі (оттенки) бір ғана таңбамен берілсе, фонематикалық транскрипцияда фонеманың әрбір реңкі әр басқа таңбамен белгіленеді», – деп, алдыңғы ережелерге мүлдем кереғар пікір білдіреді [5, 583-б].

Орыс ғалымы А.А.Реформатский өзінің «Введение в языковедение» атты еңбегінде транскрипцияны мақсаттарына қарай фонетикалық, фонематикалық және практикалық деп үш түрге бөліп қарастырады:

Практикалық транскрипция шетел сөздерін қабылдаушы тілдің әліпбиі жүйесінен шықпай, яғни жаңа әріп не қосымша диакритикалық таңбаларды енгізбестен жазуды талап етеді [5, 384-б]:

Сонымен, практикалық транскрипция – бір тілдегі сөз және сөз тіркесінің (өзге жүйедегі) өзге тілдің әліпбиімен берілуі. Бұл жағдайда бір тілдің фактілерін өзге тілдің құрамы мен жүйесіне енгізу үшін қабылдаушы тілдің лингвистикалық (лексикалық, грамматикалық, фонетикалық және графикалық) сипаттарын толығымен қабылдайды.

Оған мысал ретінде кирилл әліпбиінде жазылған орыстың Лапшин деген фамилиясын латын әліпбиімен қолданатын тілдердегі практикалық транскрипциясын төмендегідей көрсеткен [5, 381-б]:

Орысша жазылуы	Практикалық транскрипциясы
Лапшин	Неміс т. Lapschin Француз т. Lapchine Итальян т. Lapschin Ағылшын т. Lapshin Поляк т. Łapszin Чех т. Lapšin Венгер т. Lapsin Португал т. Lapxin

Сондай-ақ, латын әліпбиімен жазылған New York деген қала атауын кирилл әріптерін қолданын тілдердегі практикалық транскрипциясын төмендегідей көрсеткен [5, 381-б]:

Латын жазуы	Практикалық транскрипциясы
New York	Орыс т. Нью-Йорк Белорус т. Нью-Йорк Болгар т. Нью-Йорк Серб т. Њујорк

Қазақ ғалымдары жағорыдағы еңбектерінде практикалық транскрипция жөнінде ешнәрсе айтпайды. Тек І. Кеңесбаев қолданыстағы практикалық әліпбиді ешқандай түсіндірмесіз практикалық транскрипция деп берген [7, 405-б].

Жалпы фонетикалық транскрипциядағы таңбалардың жиынтығы фонетикалық әліпби деп аталады, ол мынадай принциптерге негізделеді:

1) әрбір дыбысты белгілеу үшін бір-бір таңба болуы шарт, яғни таңбалардың саны жеткілікті болуы қажет;

2) белгілі бір дыбыстың айрықша ерекшелігін дәлме-дәл көрсету үшін қосымша диакритикалық таңбалардың болуы міндетті;

3) таңбалардың барлығы да оңай, қолайлы, тез жазуға да, еске сақтауға да ыңғайлы, белгілеуге жеңіл болуға тиіс;

4) дыбыстың (сөздің) айтылуы неғұрлым дәл берілуі керек [3, 394-б].

5) бас әріптер мен тыныс белгілері қолданылмайды;

6) қысқартылған сөздер мен сандар толық дыбысталуы бойынша беріледі;

7) сұраулы және лепті әуендер (интонация) әуендік белгілер арқылы беріледі [6, 20-б];

8) фонетикалық транскрипцияның мәтіні тік жақшаға, фонематикалық транскрипцияның мәтіні сынық жақшаға алынады [5, 376-б];

Қазақ ғалымдары келтірілген мысалдарға көңіл аударсақ, «Қазақ тілі» энциклопедиясында транскрипцияланған сөздер транскрипцияның екі түрінде де тік жақшаның ішінде берілген және фонетикалық транскрипцияға келтірілген қазан қап [қазанқап], ортаң бел [ортаңбел], сейсеңбі [сейсембі], сеңгіш [сеңгіш], отау [отау], Аманкелді [Амангелді] деген мысалдар фонематикалық транскрипцияның мысалдарына жақын сияқты, өйткені ереже бойынша фонетикалық транскрипцияда фонеманың барлық аллофондары толығымен көрсетілуі тиіс болатын. Кісі атауы Амангелді үлкен әріппен [Амангелді] деп берілген.

С.Мырзабеков сөздерді транскрипциялаудың екі түрінде де жақшаны мүлдем пайдаланбаған. Алайда ол фонетикалық транскрипциялау кезінде ережеге сай әр фонеманың әртүрлі аллофондарын беру үшін (° – еріндік; / – жіңішке; √ – ұяң; ^ – қатаң; : – созылыққы; < – ашық; > – қысаң т.б.) айрықша белгілерді қолданады және о, ө дыбыстарының алдынан айтылатын әнтек у және е дыбысының алдынан айтылатын әнтек й дыбысын да ескеріп ат, ет, от, өт деген сөздерді ат, °ет', °от°, °өт° деп, ащы, басшы, ашса дегендерді аш:ы, баш:ы, аш:а түрінде (ш: – созылыққы ш) жазып көрсетеді.

Ал Е.М. Арынның редакторлығымен шыққан «Қазақ тілі» энциклопедиясында әр фонеманың әртүрлі аллофондарын беру үшін (жуандық белгісі – 1, жіңішкелік – 1', жуан еріндік – 1Ә, еріндік жіңішкелік – 1' Ә, Ү – ұяң, – қатаң, :- – созылыңқы, < – ашық, // – қысаң т.б.) белгілерін пайдаланып кет, жет, сот, от, шот, күт, сөт, сүт, күт деген сөздерді к' ет', ж' ет', сӘотӘ, отӘ, шӘотӘ, кӘүтӘ, с' Әөт' Ә, с' Әүт' Ә, к' Әүт' Ә деп, асшы, басшы, ашса дегендерді аш:-ы, баш:-ы, аш:-а түрінде (ш:- – созылыңқы ш) жазған. Байқап отырғанымыздай мұнда да тік жақша пайдаланылмаған және о дыбысының алдынан айтылатын әнтек у дыбысы ескерілмеген, жіңішкелікті білдіретін дәйекше белгісі С.Мырзабековте бір басқа да ('), «Қазақ тілі» энциклопедиясында бір басқа (') берілген, С.Мырзабековте еріндік дыбыстың белгісін (°), ұяң дыбыстың белгісін (v), созылыңқы дыбыстың белгісін (:) түрінде берсе, «Қазақ тілі» энциклопедиясы бұларды (Ә), (Ү), (:-) түрінде беріп бірізділік сақталмаған.

І.Кенесбаев «Қазіргі қазақ тілі» кітабында дауысты дыбыстар мен дауыссыз дыбыстардың лингвистикалық еңбектерде қолданылып жүрген латын графикасына негізделген фонетикалық транскрипция ретінде төмендегі кестені берген [7, 405-б]:

Практикалық транскрипция	Фонетикалық транскрипция	Практикалық транскрипция	Фонетикалық транскрипция
а	а	с	s
ә	х	з	z
е (э)	е	г	с
о	с	африкат ж	з
ө	ое	жалаң ж	з
ы	ь	н	n
і	і	л	l
ү	и	ш	ʃ
ү	у	р	r
жуан у	,	й	j
жіңішке у	и	к	k
жуан и	і	г	g
(ый)	і	к	q
жіңішке и	р	ң	n
п	в	х	x
б	т	ғ	g
м	w	һ	h
үнді у	f	в	h
ф	t	д	d
т	с	-	-
ц			

Кестеге қарасақ ережеге қайшы келетін түсініксіз жайттар өте көп. Қазақ тіліндегі жіңішке дауысты ә дыбысы мен х дыбысын латын графикасындағы бір ғана х-пен, о дыбысын с-мен, ө дыбысын ое-мен, м дыбысын т-мен белгілеуге қандай негіз бар. Кестеде неліктен қазақ тіліндегі ы дыбысы орыс графикасындағы ь белгісімен, ү дыбысы мен жіңішке у бір ғана и-мен белгіленді екен. Сондай-ақ, не себептен һ мен в дыбыстарын латын графикасындағы бір ғана һ әрпімен, ғ мен г дыбыстарын бір ғана g әрпімен белгілеген. Кестеде бұдан да өзге осыған ұқсас түсініксіз жайттар баршылық. Баспадан кеткен қате болар деп кестені кітаптың ертеректе шыққан нұсқасымен де салыстырдық. Айырмашылық тек ү дыбысын латын графикасындағы и-мен, м дыбысын m-мен белгілеген [8, 295-б].

Ғалым мысал ретінде Ғ.Мұстафиннен: «Жиналыстың ертеңіне таңертең Жомарт ауданға жалғыз тартты. Жиырма бестен жаңа асан жалынды жігіт ойға алғанын етпей қойман десе де, шытырман өмір әзірге оны екі сүріндірді. Қарапайым қарт Жақыпты жолындағы бір төмпешіктей қиқандаса, басынан бір-ақ аттап кететіндей көруші еді. Кешегі жиналыс олай емес, Жақыпты тамыры терең бәйтерек етіп көрсетті. Көрсетіп қана қойған жоқ, «байқа» деп маңдайына тырс-тырс шертіп кетті.

Тәтті үміт, әдемі ой дәл осының алдында ғана мықтап тұрып бір отыртқан. Алма, Жанат – екі қыз бір анадан туғандай, бір қалыптан шыққандай, бір ауылда ер жетті. Екеуінің көркі, мінезі, оқуы тең, ойы, арманы тең сырлас құрбылар, ең ақыры киімдеріне дейін парлап кие-тін» деген үзінді келтіріп, оның фонетикалық транскрипциясын былай берген:

«Жиналыстың ертәңінә тәңәртәң (Жомарт) ауданға жалғызтәртты // жиырмабестен жаңасқан жалынды жігіт (ойға алғанын етпәйғойман дәсәлдә) шытырманөмүр әзіргә онү (екісүрүндірді қарапайым қартшақыпты) жолүндағы бірәтәмпешіктәй (қиқандаса) басынан бырәк аттапкәтәтіндәй көрүшәндікәшәгәжиналыс олай емәс // жақыпты (тамыры тәрәң) бәйтйрйәетіп көрсәтті // көрсәтпәқана ғойғанәжоқ, (байқа дәп) маңдайынан тырсә тырс шәртпәкәтті. Тәттәүмүт (әдәмәөй) дәлә осүның алдындағана мықтапәтұрып (бірә отүртқан Алма, Жанат) екіғыз) бірәнадан түүғандай (бірәғалыптан шыққандай) бірә ауүлда ерәжәтті // екеуініңкөркү (мінезі) оқуу тәң, (ойү) арманытәң сырласәкүрбүлар, еңәқыры (кйімдәрінәдәйін) парлапәкйәтін //» [8, 296-б].

І.Кенесбаев бұл мәтінде тек сөз екпіні мен тіркес екпінді білдіретін белгілерді қолданғанын және мәтінді жеңілдету үшін үшінші буындардағы ерін үндестігін (оның жартылай ықпалын) көрсетпегенін, сондай-ақ, *ʊ* белгісін тіркес екпінге ие сөздерді, / белгісін сөйлем ішіндегі фонетикалық паузаны, // белгісін сөйлем шегін, ɾ белгісін негізгі екпінге ие буынды білдіру үшін қолданғанын айтады.

Бұл жерде де фонетикалық транскрипцияға тән ережелерден ауытқушылық байқалады. Ережеге сай фонетикалық транскрипцияда бас әріп және тыныс белгілер қолданылмауы тиіс болатын. Мұнда Жомарт, Алма, Жанат деген кісі атауларына қоса мәтіннің өзі де үлкен әріптен басталып жазылып түр және нүкте, үтір секілді тыныс белгілері қолданылған. Сонымен қатар *o*, *ə* дыбыстарының алдынан айтылатын әнтек *y* ескерілмегендіктен және фонетикалық транскрипцияның негізгі мақсаты саналатын әр фонеманың әр түрлі аллофондары (жуандық, жіңішкелік, жуан еріндік, ерін-

дік жіңішкелік, ұяң, қатаң, созылыңқы және т.б.) берілмегендіктен бұл транскрипция фонетикалықтан гөрі фонематикалық транскрипцияға және үшінші буындардағы ерін үндестігі (оның жартылай ықпалы) көрсетілмегендіктен жартылай фонематикалық транскрипцияға жақын сияқты.

Ж.Абуов пен А.Жүнісбековтердің «Фонетическая запись казахского текста» атты еңбегінде: «В настоящее время в тюркологии нет общепринятой оптимальной фонетической транскрипции для всех тюркских языков, где дифференцированно обозначался бы каждый звук в системе вокализма и консонантизма. Намеченное на ближайшие годы создание машинного фонда тюркских языков требует новой унифицированной фонетической транскрипции на основе МФА (Международный фонетический алфавит)», – дей келе, өз жұмысында «Советская тюркология» журналындағы транскрипция үлгісін қолданғанын айтады. Ондағы қосымша шартты белгілер:

- жуан езулік үндестік әуен:
- жіңішкелік белгісі:
- жуан еріндік:
- жіңішке еріндік:
- қатаңдық белгісі:
- ұяндық белгісі:
- жуысыңқылық белгісі:
- түсірілу (көмес дыбысталу):

« »	bala
« ' »	t'ɪl'ek'
« ° »	q°ul°un°
« °° »	t'°ɯs'°t'°ɤk'°
« ˘ »	bolad˘
« ˘˘ »	˘kel
« ˘˘˘ »	˘biz
« ˘˘˘˘ »	ek˘ [9, 10-б].

Аталған еңбекте «Ер төстік» ертегісінен үзінді алынып, оған фонетикалық транскрипция жасалған:

er't'e zamanda / er'nazar d'eg'en k'is'i
 b°ol°up°t°u // er'nazardyŋ ɯz°'ɤ / baj b°ol°up°t°u //
 t°'ɯr°t°' t°'ɤ'ɤk° maly / saj b°ol°up°t°u // q°ora
 t°ol°ɯjan / q°oj°lary b°ol°up°t°u // k'el'e k'el'e
 t°'ɤ'ɯl°ɯr°'ɤ b°ol°up°t°u // ɯr°'ɤs°' t°ol°ɯjan /
 ɯylqylary b°ol°up°t°u // er'nazardyŋ / s'eg'iz' ul°u
 b°ol°up°t°u // b'ir' ɯlyly ɤl°k°'ɯn°' ɯz°ut° b°ol°up°t°u
 // el' / malyn / alysqa / otarɯja / dk'et'ip't'i //
 er'nazardyŋ / s'eg'iz' ul°u da / s°on°un° iʃ'in'd'e
 k'et'ip't'i // b'ir' qystyq azyɯyn'alyr // k'em'p'ir'i
 m'en' er'nazar / ɤj°'ɤn°d°'ɯ ɯalyrty // er'nazardyŋ
 s'eg'iz' ul°u / s°ol° k'et'k'en'n' / qabarsyz k'et'ed'i //
 ajlar ɯt°'ɯt°'ɤ // k'el'm'ej'd'i // ɯyldar ɯt°'ɯd°'ɤ //
 k'el'm'ej'd'i // er'nazardyŋ azyɯly taw°s°ul°d°u //
 aʃyqy // ɯz°ej°t'in' tamaq tappat˘ // ... т.б [9, 17-б].

Ғалымдар бұл мәтінде қазақ тілінің үндесім заңдылығын сақтай отырып, әр фонеманың әр түрлі аллофондарын (жуандық, жіңішкелік, жуан еріндік, еріндік жіңішкелік, ұяң, қатаң, көмес дыбысталу және т.б.) толығымен көрсеткен.

Алайда мәтін толығымен тік жақшаға алынбаған және *o*, *ə*, дыбыстарының алдынан айтылатын әнтек *y* және *e* дыбысының алдынан айтылатын әнтек *й* дыбысы мұнда да ескерілмеген, яғни дыбыстар дәл көрсетілмеген.

Қысқасы қазақ ғалымдарының арасында қазақ мәтіндерінің фонетикалық және фонематикалық транскрипциясын беруде бірізділік байқалмайды. Ал, практикалық транскрипция жөнінде ешнәрсе айтылмайды. Кез-келген тілді зерттеу және үйрену оның әліпбиі мен дыбыстық жүйесін үйренуден басталатынын ескерсек, қазақ дыбыстарының латын және кирилл әліпбилеріне негізделген ғылыми тұрғыдағы фонетикалық және фонематикалық транскрипция үлгісін жасау кезек күттірмейтін келелі мәселелердің бірі деп ойлаймыз. Халықаралық сипатта болу үшін оны жасауда Халықаралық Фонетика әліпбиін негізге алуымыз керек. Сондай-ақ, әлем халықтарымен мәдени байланыстар орнап, әр түрлі салалардағы әлемдік шығармалардың қазақ тіліне аударылу науқаны қарқындап дамып келе жатқан тұста, тілден тілге аударылмайтын әлем тілдеріндегі жалқы

есімдерді қазақ мәтіндерінде жүйелі жазу үшін әр түрлі тіл әліпбилерінің қазақ кирилл әліпбиіне негізделген практикалық транскрипция үлгісін жасау да назардан тыс қалмауы тиіс.

1. Мырзабеков С. Қазақ тілінің дыбыс жүйесі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 1999. – 201 б.

2. Қалиев Ф. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2005. – 440 б.

3. Қазақ тілі энциклопедиясы. Е.М. Арынның редакторлығымен шыққан. – Алматы: “ІДК-ТІРО редакциялық баспа орталығы”, 1998. – 510 б.

4. Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы: Жоғары оу орындарының қауымдастығы, 2002. – 664 б.

5. Реформатский А.А. Введение в языковедение. – Москва: Аспект Пресс, 2003. – С.536.

6. Теоретическая фонетика английского языка. Юнита 1. – Москва: Современный Гуманитарный Университет, 2000. – С.107.

7. Кеңесбаев І. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Арыс, 2008. – 603 б.

8. Кеңесбаев І., Мұсабаев Ф. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы: Мектеп, 1975. – 304 б.

9. Абуов Ж., Джунибеков А. Фонетическая запись казахского текста. – Алма-Ата: Ғылым, 1991. – С. 84.

* * *

В этой статье рассматриваются виды транскрипции и транскрибирование казахских текст.

* * *

In this article discussed the types of trahscription and transcription of the kazakh's texts

А. А. Лизунова

МЕТАФОРА КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ ОБРАЗА РОССИИ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ КАЗАХСТАНА

С давних пор история отношений России и Казахстана богата и плодотворна. Несмотря на то, что как независимые государства мы начали контактировать только с 1992 года, общая историческая судьба, долгое время связывавшая нас, и тесные взаимоотношения в экономической сфере во многом определили особое положение России среди других партнеров Казахстана.

Достигнутый уровень добрососедства и партнерства рассматривается многими экспертами как новая и более прогрессивная форма отношений между государствами, основанных на принципах равноправия, взаимного уважения и конструктивного сотрудничества. Отражением современного способа миропонимания общества является дискурс прессы, что привлекает внимание лингвистов и вызывает неизменный интерес учёных к проблемам концептуализации социальной действительности в языке, и прежде всего, в языке политики.

Новым актуальным направлением в современной лингвистике стала политическая лингвистика, основной объект исследования которой – тексты политического дискурса. По словам А.П. Чудинова [1, с. 194], политическая сфера как важная часть национальной культуры, входит в языковую картину мира и концептуализируется особым образом в национальном сознании.

Важнейший для политической лингвистики термин «дискурс» не имеет до настоящего

времени единого определения. Дискурс можно определить как текущую речевую деятельность в данной сфере, творимый в речи связный текст, завершённое коммуникативное событие, заключающееся во взаимодействии участников коммуникации посредством вербальных текстов и других знаковых комплексов в определенной ситуации и в определенных социокультурных условиях общения.

В содержание политического дискурса, по мнению Чудинова А.П., должны быть включены все присутствующие в сознании говорящего и слушающего (пишущего и читающего) компоненты, способные влиять на порождение и восприятие речи. К числу этих компонентов относятся другие тексты, содержание которых учитывается автором и адресатом данного текста, политические взгляды автора и его задачи при создании текста, представления автора об адресате, политическая ситуация, в которой создается и живет данный текст.

Таким образом, дискурс – это сложное коммуникативное явление, включающее кроме текста еще и экстралингвистические факторы (знания о мире, мнения, установки, цели адресата), необходимые для понимания текста [1].

Политическая коммуникация, функционируя в дискурсивном пространстве, использует различные коммуникативные стратегии и тактики, разнообразные стили и жанры. Учитывая значимость специфики конкретных дискурсов,